

PLENČIČOVO DELO O BOLEZENSKEM KONTAGIJU

Marko Anton Plenčič (1705-1786), doma iz Solkana pri Gorici se je s svojim delom zapisal med pomembne slovenske zdravnike. Kot ugleden zdravnik na Dunaju je dobro stoletje pred znanstvenimi dosežki mikrobiologije in njenih protagonistov Pasteurja in Kocha v svojem delu *Opera medico physica* (1762) pisal o živih povzročiteljih bolezni in zatrjeval, da ima vsaka bolezen svojega specifičnega povzročitelja. Knjiga, razdeljena v štiri traktate, govori o v prvem o novi ideji o kontagiju, drugem o varioli, tretjem o škrlatinki ter četrtem o potresu.

Po izdaji knjige je Plenčič dobil častni naslov profesorja na dunajski medicinski fakulteti, dve leti pozneje plemiški in leta 1770 še viteški naslov.

Čeprav sta traktata o škrlatinki in varioli bolj znana in tudi prevedena v nemški jezik, smo ob odločitvi Slovenskega mikrobiološkega društva in njegovega takratnega predsednika prof. dr. Boruta Drinovca, da poimenuje najvišja slovenska odličja za dosežke v mikrobiologiji po Plenčiču, sklenili pripraviti prevod prvega traktata. V njem je Plenčič jasno definiral svojo doktrino o »novi ideji o bolezenskem kontagiju«, ali z drugimi besedami, opisal svojo teorijo o bistvu kontagija. Kot razgledan pisec se je pri svojih dognanjih vedno znova naslanjal na predhodnike in sodobnike, jih citiral in z njihovo avtoriteto utemeljeval svoje trditve. Razmišljanja je nizal ognjevitno, nekoliko polemično, vendar s premalo dokazi, in v tem je bil tudi delni razlog, da njegova teorija ni vzbudila zaslužene pozornosti pri sodobnikih, niti ni bila prevedena iz latinščine v druge jezike. Poglavitni razlog, da sodobniki niso doumeli epohalnosti Plenčičeve teorije, pa je bil nedvomno v tem, ker je bila objavljena eno stoletje prezgodaj. Čas še ni dozorel za velika odkritja v medicini in Plenčičevi sodobniki so bili še preveč obremenjeni z neznanjem preteklosti, da bi mogli spoznati pomembnost Plenčičeve ideje.

Seveda traktata o kontagiju ne smemo obravnavati zunaj okvira dobe in takratnega medicinskega znanja. Delo, ki ga uvrščamo med zgodnje epidemiološke, infektološke oz. imunološke zapise iz sredine 18. stoletja, ima svoje predhodnike v Fracastoru, Cogrossiju, Rivinusu, Corelliju, Faberju, Hauptmannu, Kircherju, Sydenhamu in drugih avtorjih. Ti so podobno kot Plenčič domnevali, da povzročajo epidemične in kontagiozne bolezni nevidna živa bitja, jih različno poimenovali in proti njim priporočali anthelmintična in antiseptična sredstva svoje dobe. Nesporna zasluga Plenčiča je, da je na osnovi svojih dolgoletnih kliničnih opazovanj prišel do pomembnih postulatov v sodobni epidemiologiji in infektologiji. Spoznanje, da ima vsaka bolezen svojega specifičnega povzročitelja, je gotovo osrednje in najpomembnejše.

Iz prevoda bodo lahko bralci razumeli, kako zelo si je Plenčič prizadeval dokazati svojo idejo. Vedno znova je navajal opazovanja iz živalskega in rastlinskega sveta, da bi z njimi dokazal svoje mnenje. V njegovi razpravi je poleg številnih logičnih in točnih trditev tudi nekaj zmotnih, kot to vemo dandanes po dveh stoletjih in pol. Tem njegovim zmotam se sicer prizanesljivo nasmehnemo, vendar se jim ne čudimo, ker se zavedamo, da je Plenčič pisal o mikrobioloških vprašanjih dobrih sto let pred Pastuerjevimi odkritji, v času torej, ko je bila uporaba mikroskopa in laboratorijsko eksperimentalno delo šele v povojih, v času, ko se je medicina 18. stoletja še otresala srednjeveških dogem in predsodkov. Čudimo se sicer, da Plenčič v traktatu o kontagiju le na enem mestu citira renesančno avtoriteto s področja epidemiologije Girolama Fracastora, ki je že leta 1546 v svojem delu *De contagione et contagiosis morbis* ovrgel Hipokratov nauk o širjenju bolezni z miazmo in na njegovo mesto postavil teorijo, da povzročajo kužne bolezni majhna, očem nevidna živa bitja, ki jih je imenoval *contagium vivum* – živo kužilo, ki se prenaša z dotikom, zrakom in s predmeti. Plenčič je študiral medicino v Padovi in se je tam nedvomno seznanil s Fracastorovo teorijo. Največja Plenčičeva zasluga je prav v tem, da je dopolnil Fracastorovo teorijo z epohalnim spoznanjem, da obstaja več vrst kontagijev in da povzroča vsako kužno bolezen specifičen kontagij. Pa vendar Plenčič Fracastorove teorije v svojem traktatu o kontagiju ne omenja nikjer. Na citiranem mestu omenja

Plenčič le Fracastorovo pesem o nastanku rastlinske rje. Ob analizi Plenčičevga dela bi se morali tudi približje seznaniti z delom njegovega učitelja Cogrossija.

Plenčiča je v 20. stoletju prvi ponovno obravnaval dunajski zgodovinar medicine Isidor Fischer. Njemu so sledili hrvaški zgodovinar medicine M. D. Grmek, slovenski kolegi I. Pintar, B. in I. Marušič, Z. Črepinko-Stropnik in drugi. Delo D. Mušiča pa je ostalo neobjavljeno. Namen prevoda Plenčičeve razprave o kontagiju v slovenščino je podrobneje približati Plenčičevo teorijo slovenski strokovni javnosti.

Obstajala je dilema, ali naj prevajamo besedilo čimbolj dobesedno, da bi ohranili Plenčičev stil, ali pa prosto, pa vendar vsebinsko verodostojno. Plenčičeva latinščina je namreč latinščina 18. stoletja, ki vsebuje veliko poklasičnih izrazov in je zato na nekaterih mestih težko razumljiva. Zato smo se odločili, da naj bo vsebina imperativ tega prevoda in da približamo bralcu vsebinsko neokrnjeno delo v preprostem in sodobnem jeziku. Oblikovno pa se prevod zgleduje po originalu.

Slovensko zdravništvo se v novi slovenski državi trudi bolj kot doslej negovati svojo tradicijo, poskuša osvetliti like in dobo nekaterih pomembnejših zdravnikov slovenskega rodu doma oz. v tujini. Tudi življenje in ustvarjalni opus Marka Antona Plenčiča sta med stanovskimi kolegi premalo poznana. Zato se zgodovinarji medicine ob predstavitvi Plenčiča kot idejnega predhodnika mikrobiologije veselimo priložnosti, da ga bomo vzeli pod drobnogled tudi pri drugih njegovih delih.

Zbiratelji medicinskih antikvitet se zavedamo, kako težko je na knjižnih policah tudi naših najuglednejših knjižnic najti stare medicinske knjige, četudi slovenskih avtorjev. Po vseh dosedanjih poizvedbah nima nobena slovenska knjižnica, vključno s samostanskimi, izvoda Plenčičevega dela. Tudi ne vemo, da bi kakšen obstajal po privatnih zbirkah! Morebiti pa le?

Zvonka Zupanič Slavec
Stanko Banič

MARKO ANTON PLENČIČ IN NJEGOVO DELO

Marko Anton Plenčič je bil rojen 23. aprila leta 1705 v Solkanu pri Gorici. Študiral je filozofijo in medicino na Dunaju in nato v Padovi, kjer je bil leta 1733 promoviran za doktorja medicine. Zasebno zdravniško prakso je odprl leta 1735 na Dunaju in kot zdravnik užival velik ugled.

Leta 1762 je izšla prva njegovih štirih razprav z naslovom *Opera medico physica, in quatuor tractatus digesta, quorum primus contagii morborum ideam novam una cum aditamento de lue bovina, anno 1761. epidemice grassante sistit. Secundus de variolis, tertius de scarletina, quartus de terrae motu, sed praecipue illo horribili agit, qui prima novembris anno 1755. Europam, Africam, et Americam conquassabat.* Po izidu knjige je bil imenovan za profesorja na medicinski fakulteti na Duanju.

Drugo njegovo delo *Dissertatio physico oeconomica* je izšlo leta 1764. Istega leta je dobil plemiški, in leta 1770 viteški naslov. Tudi goriški deželni stanovi so mu leta 1766 podelili deželno plemstvo. Od leta 1782 dalje je opravljal častno funkcijo seniorja profesorskega zbora dunajske medicinske fakultete. Umrli je na Dunaju 25. novembra 1786.

Plenčič je verjetno že med študijem v Padovi izoblikoval lastno prepričanje, ki temelji na Fracastorovem nauku, da izhajajo vse kužne bolezni iz živih kontagijev. Ta ideja preveva vse njegove razprave. Praktične izkušnje pri zdravljenju bolnikov z nalezljivimi boleznimi so pozneje samo potrjevale pravilnost njegovih nadziranj. Sklepamo, da se je na Dunaju

srečeval z drugačnimi nazori o vzrokih kužnih bolezni, s katerimi se ni strinjal.

V knjigi *Opera medico physica* govori o zgodovini kužnih bolezni in o lastnostih bolezenskega kontagija. Zagovarja specifičnost povzročiteljev bolezni, jo primerja z različnostjo semen pri rastlinah in zavrača teorije, ki pripisujejo vsem boleznim skupen vzrok.

V razpravi o škrlatinki je prvi opisal škrlatinko kot samostojno nozološko enoto. Ta razprava je pri sodobnikih naletela na velik odziv, na filozofska razglabljanja o povzročiteljih bolezni pa ni bilo nobenega odmeva. Ponatis razprave o škrlatinki je bil objavljen leta 1755, izšel je nemški prevod leta 1779 in dopolnjena razprava kot samostojna knjiga leta 1780.

V svojih delih je idejo o specifičnosti povzročiteljev kužnih bolezni na področju medicine razširil na živinozdravstvo, kmetijstvo in gospodarstvo. Nastajanje vseh kužnih bolezni pri ljudeh, živalih in rastlinah in tudi lastnosti njihovih povzročiteljev je že sto let pred Pasteurjem razlagal tako, kot jih pojmuje zdaj.

Pravo vrednost Plenčičevih sporočil in napovedi spoznavamo vse bolj in bolj z razvojem mikrobiologije. Šele na začetku 20. stoletja je dozorel čas, da so mu prisodili vlogo predhodnika moderne mikrobiologije, ob koncu tega stoletja pa lahko prepoznamo v njem tudi predhodnika kemoterapije.

Slovensko mikrobiološko društvo, ponosno na svojega rojaka, je leta 1996 imenovalo po Plenčiču odličja in priznanja, ki jih podeljujejo zaslužnim slovenskim mikrobiologom.

Zlata Stropnik

KAZALO

Prevodu Plenčičevega dela O bolezenskem kontagiju na pot

Zvonka Zupanič Slavec, Stanko Banič

Spremna beseda prevajalke

Jakobina Slapar

Avtorjev uvod k razpravi o kontagiju

Prvi del:

O kontagiju na splošno

Drugi del:

O gnitju, njegovi naravi, vzrokih in učinkih

Tretji del:

O rji, njenih vzrokih in posledicah

Marko Anton Plenčič (1705-1786)

Zlata Stropnik

Marko Anton Plenčič (1705-1786)

Summary

Kristina Hacin Ludvik

Vse avtorske pravice so zadržane.